

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשָּׁבוּעַ עֲקֵב תשפ"ה

על רוח הקודש, תלמיד חכם, מניפולציות ואֶחֱתָפֵל אַחַד

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וַעֲצַת אֶחֱתָפֵל אֲשֶׁר יַעֲזֵב בְּיָמַימִים הֵהֱם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל (אי"ש - קרי ולא כתיב) בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים כִּן כָּל עֲצַת אֶחֱתָפֵל גַּם לְדוֹד גַּם לְאֶבְשָׁלוֹם" (שמו"ב טז, כג).

רק אדם אחד בכל התנ"ך זכה למחמאה מעין זו! אֶחֱתָפֵל! בתלמוד הירושלמי מבואר: "רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק, מגילה שמסר שמואל לדוד אמרה אחיתופל ברוח הקודש. ומה הוה אחיתופל עבד כד הוה בר נש אזל ממלך ביה במילה, הוה א"ל איזיל עבד כן והכן, ואין לית את מהימן לי אזל ושאל באורים ותומים. והוה אזל שאל ומשכח ליה כן" (סנהדרין פ"י, ה"ב). ובתרגום חופשי: דוד התייעץ עם אחיתופל כיצד בונים את בית המקדש, אחיתופל נתן לו את התוכניות בטענה שהוא יודע את הדברים ברוח הקודש. לאחר מכן, דוד קיבל משמואל הנביא את מגילת המקדש, מגילה זו מופיעה בספר דברי הימים א' כח, יא-כ: "וַיִּתֵּן דָּוִד לְשָׁלֹמֶה כִּנּוּ אֶת תְּכָנִית הָאוֹלָם וְאֶת תְּכָנִית הַהַיְוָה וְגַנְזִיקוֹ וְעֵלְיָתִי וְחֻדְרָיו וְהַפְּנִימִים וְכִית הַפְּפֹרֹת: .... הִלַּל בְּקֶתֶב מִיַּד ה' עָלַי הַשְּׁכִיל כָּל מַלְאָכֹת הַתְּכָנִית". ואז התברר כי אחיתופל, שלא ראה את הכתוב, זכה לכוון ברוח הקודש לכל מה שהיה כתוב בה. עוד מספר הירושלמי בשם רבי ירמיה, כי אנשים נוספים באו להתייעץ עם אחיתופל, והוא נתן תשובות ברורות. למי שפקפק בעצותיו אמר אחיתופל כי כדאי לו לשאול ב"אורים ותומים" והוא קבל את אותה תשובה, וכך אכן קרה. מקרים אלו ביססו את מאוד מעמדו של אחיתופל ודבריו נחשבו למסר אל-הי שהגיע באמצעות הכלי המופלא – "האורים והתומים", שנחו על לבו של הכהן הגדול. לכן אחיתופל לא נחשב כ"איש" אנושי אלא כמי שנמצא בדרגה הרבה יותר גבוהה, אכן מחמאה שאין כדוגמתה בתנ"ך.

הבעיה היא שבפסוקים שקדמו לפסוק זה, הכתוב מגלה לנו שאחיתופל נתן לאבשלום עצה שריחה הרע נודף לדורי דורות: "וַיֹּאמֶר אֶבְשָׁלוֹם אֶל אֶחֱתָפֵל הֲבֹ לָכֶם עֲצָה מִה נַעֲשֶׂה: וַיֹּאמֶר אֶחֱתָפֵל אֶל אֶבְשָׁלוֹם בּוֹא אֶל פְּלִגְשִׁי אֲבִיךָ אֲשֶׁר הִנִּית לְשֹׁמֵר הַבַּיִת וְשָׁמַע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי נִבְאָשְׁתָּ אֶת אֲבִיךָ וְחָזְקוּ יָדַי כָּל אֲשֶׁר אֶתָּךְ" (שם כ-כא).

אבשלום פונה אל אחיתופל מתוך יראת כבוד בלשון רבים "הֲבֹ לָכֶם עֲצָה" ואחיתופל עונה לו הצעה מבישה, הא כיצד? באותו מקום בירושלמי מובא גם: "כיון דרמיה סליק תהומא ובעא מטפא עלמא. והוה אחיתופל קאים תמן אמר כדן דוד מתחנק ואנא מליך". כלומר, בזמן שדוד חפר את היסודות לבניין בית המקדש (לפני שנעצר בידי נתן), הקפיד אחיתופל שלא להזהיר את דוד מפני השיטפון שהיה שוטף והורג אותו, כדי שהוא יתפוס את מקומו. וכך מבואר גם בסוגיה בסנהדרין (קא, ע"ב): "תנו רבנן: שלשה ניבטו ולא ראו ואלו הן: ... ואחיתופל... אחיתופל ראה צרעת שזרחה לו על אמתו, הוא סבר איהו מלך (אחיתופל חשב שהוא ימלוד), ולא היא – בת שבע בתו (בת בנו) הוא דנפקא מינה שלמה (והוא שמלך)". מסביר רש"י: "ולכך נעשה יועץ לאבשלום כדי שתשוב המלוכה מדוד לאבשלום, ובין כך ובין כך יתגלגל הדבר ותשוב אליו". נשים לב שרש"י מחדש לנו כי אחיתופל היה ערמומי מאוד. אחיתופל תיכנן להשתמש באבשלום כדי להדיח את דוד ואז לתפוס את מקומו.

ה"יד רמה" (שם) מסביר עוד: "ומשום הכי סייעה לאבשלום (משום כך סייע אחיתופל לאבשלום) סבר כל כמה דקאי דוד לא יכילנא למיקם במלכותא (אחיתופל הבין שכל עוד דוד יושב על כס המלוכה אין לו סיכוי לתפוס את כס השלטון) משום דגבור הוא ובעל עצה הוא וגרירי ישראל בתריה (ועם ישראל ילך אחריו) אסייעיה (אסייע) לאבשלום ולא הוינא נוגע בדבר (לכאורה לא יהיה לי חלק ישיר בהדחתו) ולכי אזיל דוד קאמינא עילוי אבשלום (ואחרי שדוד יודח בידי בנו, אפעל נגד אבשלום ואתפוס את מקומו)". אם כך, אחיתופל היה בתחילת דרכו תלמיד חכם עצום ובעל רוח הקודש, אבל "אגוי" גדול הכשילו וגרם לו לאבד את העולם הזה ואת העולם הבא, כפי שכבר הסברנו בדברינו [לפרשת דברים תשפ"ה](#).

הבה נתפלל שנזכה למנהיגים כמו אברהם, משה ודוד, שזכו להיות סמל להנהגה ראויה לדורות בזכות ענוותנותם. בזכות זה נזכה לנצח את אויבינו ולהחזיר את חטופנו, נזכה לראות ברפואת הפצועים, נאחד את עמנו והקב"ה ישלח נחמה למשפחות הגיבורים.

[\(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב\)](#)

לְעֵילוּי זְשֵׁבַת

הרב משה מרדכי ארנרין
א' בניסן תשפ"ה

לע"נ הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד

הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א
מר שמואל וגבי אסתור שמש י"ז בסיוון / כ' באב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	הרב ראובן וחייה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב שמואל כהן שבת תשפ"א	ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב שמואל כהן שבת תשפ"א	צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה
גבי ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	גבי מירה קושיצקי נלב"ע כ"ב בסיוון תשפ"ג	הרב יעקב (ג'רי) פרנקל ט' בטבת תשפ"ב	מר יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה	מר אלישע בן רבקה וגבי שושנה בת שרה

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 2 Bruriya St., Jerusalem

Tel: info@eretzhemdah.org טל: 02-5371485 WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חַמְדַּת הַבְּרָכוֹת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

ברכת 'שהחיינו' על ספרי לימוד חדשים

- אנו עומדים בימי 'בין הזמנים', החופשה הקצרה שהישיבות והכוללים נוהגים לקחת אחרי תשעה באב, בכדי להגיע מוכנים ומזומנים לכניסה לחודש הרחמים והסליחות בכל העוצמה.
- בימים אלה בני הישיבות רוכשים ספרים לקראת שנת הלימוד החדשה. ועולה השאלה אם נכון לברך 'שהחיינו' על רכישת ספרי קודש.
- המגן אברהם (סימן רכג ס"ק ה) אומר שאין לברך על קניית ספרים, בגלל ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו'. ברם, בהמשך דבריו הוא מביא מקור לכך שיש מנהג לברך על רכישת ספרים. נעמוד על צדדי הספק:
- מצד אחד, המצוות לא ניתנו להנאתנו. המשמעות היא שהקב"ה ציווה אותנו לקיים את מצוותיו מסיבותיו שלו. אמנם בסופו של דבר המטרה העליונה של המצוות היא לאפשר לנו להתענג מזיו השכינה, אך ההלכה אינה מזהה בקיום המצווה המסוימת הנאה, וכפי שרש"י מפרש במספר מקומות (לדוגמא בפירושו למסכת ראש השנה דף כח ע"א) "מצוות לאו ליהנות ניתנו – להיות קיומם הנאה, אלא לעול על צוואריהם ניתנו".
- שימו לב למספר רבדים שונים לדיון הזה:
- המטרה הסופית של המצוות היא הנאתנו.
- אך המצווה המסוימת ניתנה כעול, ולא בכדי שנהנה ממנה.
- כמובן שניתן ואף רצוי ליהנות מקיום המצוות. החזון אף כותב שכלל שנהנים יותר מהמצוות, עשייתן נחשבות יותר 'לשמה'. אך ההלכה אינה מזהה בכך הנאה.
- נחשוב על חייל המקבל פקודות. מטרת הפקודות היא לקיים את הצורך של הגנת המדינה. אם החייל מזדהה עם המשימות, מקיים אותן בחפץ לב, ואף נהנה מהן, מה טוב ומה נעים. וכמובן שזו זכות עצומה לשרת את עם ישראל ולהחליץ לעזרתו ולהגנתו מיד צר. אך וודאי שאיש לא יאמר שהחייל קיבל ציפור בכך שנתנו לו פקודות, גם אם הוא חש בהן הנאה.
- באופן דומה, כמובן שאנו נהנים תוך כדי קיום רבות מן המצוות. אך ההלכה רואה בהן עול, ולא עונג.
- לאור זאת מציע המגן אברהם שיתכן ואין זה נכון לברך על קניית ספרי קודש.
- מנגד, נעלה שלוש סיבות לברך 'שהחיינו' על קניית ספרי קודש:
- א. **'מצוות לאו ליהנות ניתנו' מתייחס להנאה המתקבלת, לא לעצם השאלה אם יש הנאה**: המור וקציעה (אורח חיים סימן רכג) מבאר את ההגדרה של 'מצוות לאו ליהנות ניתנו'. נדגים את הדברים בעזרת הדוגמא מאותה סוגיה (ראש השנה דף כח ע"א). אדם נדר שלא יסב הנאה לפלוני. הגמרא אומרת שמותר לו לתקוע עבורו בשופר, מפני ש'מצוות לאו ליהנות ניתנו'. מסביר המור וקציעה: כאשר הוא בא לתקוע בשופר, הוא אינו תוקע בשופר עבור אותו פלוני, אלא עבור קיום מצוותו של הקב"ה. הקב"ה ציווה שכל אדם בישראל ישמע את תקיעת השופר בראש השנה. כאשר אני תוקע בשופר, אין לזהות בכך טובה שעשיתי עבור השומע, אלא אני מקיים את דבר ה' שהטיל עלי שעם ישראל ישמעו את תקיעת השופר. אם כך, זה לא נכון לומר שפלוני לא נהנה מהמצווה: וודאי שאנו נהנים מנועם עול קיום המצוות. החידוש הוא שאין לראות במי שמסייע לקיום המצווה מקור להנאה, אלא הוא רק מקיים את דבר ה'.
- אם כך, מצד מקיים המצווה, ישנה הנאה המאפשרת לברך 'שהחיינו' על המצווה.
- יש לדון ולחחד את דברי המור וקציעה, ולבחון את דבריו ביחס לשיטות הראשונים בסוגיות השונות, אך קצרה היריעה.
- ב. **ברכת 'שהחיינו' יכולה להיות על שמחת הלב, גם אם ההלכה אינה מזהה הנאה**: מגן גיבורים (אורח חיים סימן רכג) מעלה שיקול עקרוני יותר ביחס לברכות שהחיינו: ברכת שהחיינו היא על שמחת הלב. מכאן עולה שיתכן ויהיה חילוק בין מה ההלכה מזהה ובין מה שהאדם מזהה. ההלכה אינה מזהה הנאה ושמחה מקיום המצוות. אך על האדם ששמח על כך שזכה לרכוש ספר חדש ומרגש לא להכחיש את ההתרגשות שלו, אלא לברך על ההתרגשות הזאת!
- ג. **תלמוד תורה פן ניתן להנאתנו**: בשולחן ערוך יורה דעה סימן רכא סעיף יא פוסק שאם אדם אסר הנאת שימוש ספר על חברו, הספר נאסר. ה"ט"ז (ס"ק מ) ושי"ך (ס"ק נה) מבארים שזהו מפני שאדם יכול לסרב להשאיל לחברו את הספר. אם כך, השואל יאלץ לשלם שכירות על הספר, ובכך שהוא משאיל לו, הוא מסב לו הנאה.
- מתוך הדברים עולה מחלוקת בין הקצות והנתיבות:
- קצות החושן (סימן עב ס"ק לד) אומר שמהדברים עולה שאין הנאה בעצם השאלת הספר. שהרי אילו הייתה הנאה בעצם השימוש בספר, הפוסקים היו אומרים שאיסור ההנאה אוסר את השאלת הספר, וזהו. הצורך של הפוסקים לומר שהאיסור הוא מפני החיסכון בדמי השכירות מראה שאין לזהות הנאה בעצם הלימוד מהספר, מפני שהמצוות לא ניתנו להנאתנו. הנתיבות חולק על דבריו. הוא מעלה שיקולים מסוימים הקשורים ליכולת להשיג הנאות אחרות מן הספר (כגון ליטול שכר לימוד על כך שמלמד את הספר לאחרים). חלק משיקוליו קשורים לגדרי שאלה ושכירות. אך הוא מעלה שיקול עקרוני יותר: יש הבדל בין תלמוד תורה ובין שאר המצוות. שאר המצוות לא ניתנו להנאתנו. אך תלמוד תורה ניתן להנאתנו. כפי שכתוב ה"ט"ז (יורה דעה סימן רכא ס"ק מה) "ודאי התורה משמחת לב, שהרי אסור ללמוד בימי אבלו, אם כן לא דמיא האי מצוה לשאר מצוות דאמרינן 'לאו ליהנות ניתנו', אלא בזה נמשך הנאה לאדם".
- לשיטתם, בשונה מיתר המצוות, לימוד תורה ניתנה להנאתנו, ולכן יש לזהות הנאה בתלמוד התורה (ושאלת ספרים וכדו'). מן הדברים עולה שאכן יתכן ולא נכון לברך 'שהחיינו' על קבלת שופר או מזוזה חדשים, שלא ניתנו להנאתנו. אך על ספרי תלמוד תורה, שניתנה להנאתנו, ראוי לברך 'שהחיינו'.
- ברם, הדברים עדיין דורשים ביאור. במה נתייחד לימוד תורה, לגבי נכון לומר שהוא ניתן להנאתנו?
- מספר ביאורים נאמרו, ננסה להציג אחד מהם:
- בפתח הדברים הצבענו על פער בין רבדים שונים: המצוות לא ניתנו להנאתנו, אלא לעול. אך מטרת המצוות הסופית היא קרבה לקב"ה, ובכך יש הנאה הגדולה מכל ההנאות שאפשר למצוא. אם כך, בפרטי קיום המצוות בעולמנו אין לזהות 'הנאה' במובן ההלכתי. אך לימוד התורה שונה. לימוד התורה מתייחס לעצם דבר ה'. כאן אנו מבררים ומבינים את הקב"ה עצמו.

על ידי לימוד התורה ונושאים מגיעים לקשר בלתי אמצעי עם דבר ה'. לפי השיטות הללו, כאשר אנו לומדים תורה איננו עוסקים במישור הארצי, של קיום המצוות המוטלות כעול, אלא אנו בהיכרות עם דבר ה' עצמו. בכך קפצנו מעל הפער שהצגנו לעיל, הגענו למקום של היכרות עם הקב"ה עצמו. והיכרות עם הקב"ה גדולה מכל עונג שבעולם.

לאור שלושת השיקולים הללו: א. גם אם לא מזהים את מספק ההנאה כנותן הנאה, יש הנאה מעצם המצוות. ב. יתכן ומצוות תלמוד תורה אכן ניתנה להנאתנו. ג. גם אם ההלכה אינה מזהה הנאה, אם אנו מתרגשים ושמחים ראוי לברך 'שהחינו'. – למעשה נראה נכון שמי שמתרגש ברכישת או קבלת ספר חדש יברך 'שהחינו'.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:			
החיל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה	טל שאול בן יפה	חנה בת אוריה	ניר רפאל בן רחל ברכה
אוראל בן דליה	רות צפורה בת חנה	ישי בן מרים	הילל בן תמר שפרה
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	שמאל בן ברוריה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה
שלמה בן שולמית	עובדיה בן אסתר מלכה	נעם בן שלומית	עודד בן חיה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	רבקה בת שרה בלה	משה בן אסתר חיה
			מינדה לאה בת ליפשה

שׁוֹ"ת בְּמִרְאֵה הַבְּזֶק

(מתוך ח"ג)

תפילת מנחה אחר השקיעה

Quito, Ecuador

קישור, אקוודור

חשוון תשנ"ה

שאלה

מי שלא הספיק להתפלל מנחה, משום אונס, לפני השקיעה, האם ישנם מצבים בהם אפשר להתפלל אחרי השקיעה או שמא, תמיד עדיף להתפלל תשלומין בתפילת ערבית?

תשובה

בעניין מי ששכח להתפלל תפילת מנחה, ועבר זמן השקיעה, יש מחלוקת בין פוסקים: יש אומרים שבדיעבד יכול להתפלל מנחה¹ עד 13½ דקות אחרי השקיעה, וטוב יעשה אם יתנה תנאי², שאם עדיין זמן מנחה, תהא תפילתו זו תפילת מנחה, והתפילה שיתפלל אחר צאת הכוכבים תהא לשם ערבית, ואם כבר עבר זמן מנחה, תהא תפילתו זו תפילת ערבית, והתפילה הבאה תשלומין למנחה. ויש אומרים שמי ששכח להתפלל מנחה, ועבר זמן השקיעה, הפסיד התפילה, ויתפלל ערבית שתיים, אחת לחובה ואחת לתשלומין⁴.

¹ היתר התפילה בדיעבד לאחר שקיעה מבוסס על ג' סעיפים להתיר:

א. דעת כמה מן הראשונים, שלכתחילה זמן תפילת מנחה נתקן עד צאת הכוכבים.

ב. דעת ר"ת, המחבר ורמ"א שפסקו, ש"שקיעה" הינה סוף השקיעה ולא תחילתה (ושלא כנהוג במקומותינו, שנהגו כשיטת הגאונים והגר"א, שהיום נגמר בתחילת השקיעה).

ג. דעת ר' יוסי שבין-השמשות כהרף עין, והוא סמוך לצאת הכוכבים, ומשקיעה ועד בין-השמשות הוא יום ממש (בעוד שלחולקים עליו בין-השמשות הוא משך הליכת שלושת רבעי מיל, והוא כל משך הזמן שבין שקיעה לצאת הכוכבים). ונפרט את האמור לעיל:

במסכת ברכות (כו ע"א) במשנה חלקו ר' יהודה וחכמים בעניין סוף זמנה של תפילת מנחה (קטנה). דעת חכמים: "תפילת מנחה עד הערב", ופירש"י - עד חשכה, ומכאן ואילך זמן תפילת ערבית. "ור' יהודה אומר: (תפילת מנחה) עד פלג המנחה", ומכאן ואילך תפילת ערבית. ובגמ' שם: "השתא דאיתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד", וכך פסק שם רי"ף (יח ע"ב בדפי הרי"ף).

וכתב שם רא"ש בשם אחד מן הגאונים שמי שנוהג להתפלל ערבית מפלג המנחה, כרבי יהודה, לא יתפלל מנחה אחר פלג המנחה. והנהוג כחכמים להתפלל מנחה עד הערב, לא יקדים להתפלל ערבית מפלג המנחה, "דאי אפשר לו לעשות פעם כר"י ופעם כחכמים". וכמוכר, לאו דוקא שלא יעשה ביום אחד תרתי דסתרי, אלא אף בימים שונים ינהיג עצמו או כר"י או כחכמים.

וכך פסק רמב"ם (הלי תפילה פ"ג ה"ד) "וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה, עד שישאר מן היום שעה ורביע (=פלג המנחה). ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה". ופירש שם ה"כסף משנה" שכיוון בדבריו למה שכתב רא"ש בשם הגאון הנ"ל.

וכן כתבו תלמידי ר' יונה (יח ע"ב בדפי הרי"ף) והוספו - "ועכשיו כיון שמנהגנו להתפלל תפילת המנחה אחר פלג המנחה, כרבנן, אין לנו להתפלל תפילת ערבית קודם שקיעת החמה כר"י, אלא לעשות הכל כרבנן. מיהו בדיעבד, אם התפלל תפילת ערבית בכוונה לצאת מפלג המנחה ואילך - יצא".

וכך פסק בשו"ע או"ח (סי' רלג סעיף א) "ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולר"י עד פלג המנחה... ואסיקנא דעבד כמר עבד... והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו... ועכשיו שנהגו להתפלל מנחה עד הלילה, אין להתפלל תפילת ערבית קודם שקיעת החמה,

ואם בדיעבד התפלל תפילת ערבית מפלג המנחה ומעלה - יצא. ובשעת הדחק יכול להתפלל תפילת ערבית מפלג המנחה ולמעלה". כלומר, אנו שנוהגים כחכמים, יכולים לסמוך בדיעבד, ובשעת הדחק אפילו לכתחילה, על שיטת ר' יהודה, ולהתפלל ערבית מפלג המנחה. ורמ"א שם סיים: "ולדין במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל מנחה אחר כך, ובדיעבד או בשעת הדחק יצא, אם התפלל מנחה עד הלילה - דהיינו עד צאת הכוכבים".

והנה נחלקו ראשונים בדעת חכמים (לגבי סוף זמן מנחה), מהו "עד הערב". רש"י במשנה כתב "עד השיכה". וכתבו תלמידי ר' יונה (שם) שאין לפרש, שהכוונה לצאת-הכוכבים, שהוא לילה ממש, אלא אינו אלא עד שקיעת החמה, משום שבמס' זבחים (נו ע"א) אמרו, שדם קרבן התמיד של בין הערביים נפסל לזריקה משקיעת החמה, ותפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים, וכמו שזמן זריקת דמו עד השקיעה, כך זמן מנחה. וכך נשמע לכאורה ברמב"ם שכתב (שם) "עד שתשקע החמה", ולא כתב "עד הלילה".

וב"ש"לטי גבורים" שעל המרדכי (ברכות פרק רביעי, ס"ק ב) כתב שיש מרבתינו שפירשו "עד הערב", היינו עד שתחשך, ואפשר שדעתם היא, שזמנה עד צאת-הכוכבים, וכדאמרין בפרק ראשון "עד צאת-הכוכבים יממא הוא". וחלק עליהם ה"ש"לטי גבורים" ואמר שאין זה מחזור, מכיוון שמנחה כנגד עבודת התמיד נתקנה, ואי אפשר לשחוט אחר שקיעת החמה (וכדעת תלמידי ר"י).

והנה כתב הראב"י (תענית ס"י תתנח) "שדם הקרבן נפסל בשקיעה, היינו - בצאת-הכוכבים, שנאמר - 'ביום הקריבו את-זבחו' - ולא בלילה". ולדבריו, גם מנחה זמנה עד צאת-הכוכבים.

ויש שרצו לפרש כן ברש"י במנחות (כ ע"ב), שכתב ש"דם קרבן התמיד נפסל לזריקה בשקיעת החמה, מפני שאינו ראוי להיזרק בלילה, שנאמר 'ביום צוותו להקריב את-קרבניהם', ולמחר נפסק בלינה", משמע שדווקא בצאת-הכוכבים נפסל הדם, דכבר לילה הוא, ולא משקיעת החמה.

אך תוס' שם ד"ה נפסל ובזבחים (נו ע"א) ד"ה מנין כתבו בשם רבנו תם, שאע"פ שבכל מקום דאמרין "משתשקע החמה" הכוונה לשקיעה המאוחרת, שהיא $\frac{3}{4}$ מיל לפני צאת-הכוכבים (של ר"ת), מכל מקום כאן שכתוב "משקיעת החמה", הכוונה לתחילת השקיעה, כשנכסית השמש מעינינו (הוא 4 מיל לפני צאת-הכוכבים דר"ת), ומאותו הרגע פסול הדם לזריקה, ואם כן נאמר שהוא הדין למנחה שזמנה עד שקיעה ראשונה בלבד.

אלא שתוס' שם כתב בשם יש מפרשים, שאפשר לומר, שדם נפסל לזריקה רק מצאת-הכוכבים, ומדרבנן נפסל משקיעת החמה, שעשו הרחקה, וקרא אסמכתא בעלמא הוא. ולפי זה אפשר לומר שזמן מנחה עד זמן זריקת התמיד דאורייתא שהוא צאת-הכוכבים (ומנגד אפשר לומר שקבעו מנחה כנגד הזמן המעשי (מדרבנן) של זריקת הדם, שהוא שקיעת החמה).

ואולי יש לדקדק בדברי תוס' שאף לשיטת יש מפרשים אין הכוונה, שמותר מדאורייתא לזרוק הדם עד צאת-הכוכבים ממש, דהלא בין השמשות ספק לילה הוא, אלא כוונתו לסוף השקיעה שהיא סמוכה לצאת-הכוכבים (13.5 דקות לפניו), ולאפוקי מר"ת שסובר, שזריקת הדם זמנה עד תחילת השקיעה. וכן יש לומר במה שכתב הראב"י הנ"ל שדם נפסל בצאת-הכוכבים, לאו דוקא, אלא בסוף השקיעה. ולפי זה גם תפילת מנחה אי-אפשר להתפלל עד צאת-הכוכבים ממש, אלא עד סוף שקיעה.

ויש לציין מה שכתב בספר "מנחת כהן" (מאמר ב, פ"ח) שכיוון שאיברים של קרבן התמיד נקטרים על גבי המזבח גם לאחר שקיעת החמה, עד צאת-הכוכבים, הרי שתפילת מנחה תהא גם היא עד צאת-הכוכבים, ולמרות שדם נפסל לזריקה בשקיעה (וקשה, שהרי עיקר עבודת התמיד הוא שחיטתו וקבלת דמו וזריקתו על המזבח).

וב"הגהות מיימוניות" (פ"ג מהל' תפילה אות ג) כתבו בשם ר"ח, שעכשיו שנהגו כל ישראל להתפלל מנחה עד הערב, וכדאמר ר' יוסי בירושלמי, לא מוקשה תפילת מנחה לתמיד של בין הערביים, אלא (מוקשה) לקטורת שנא' "יתכון תפילתי קטורת לפניך, משאת כפי מנחת ערב". וכ' הגר"ע יוסף (שו"ת "יחווה דעת" כרך ה ס"י כב) שכיוון שקיימא לן, שקטורת של בין הערביים זמנה אחר הקרבת איברים של התמיד, ממילא יוצא שזמנה אחר שקיעת החמה, וכן זמן מנחה, לשיטת ר' יוסי בירושלמי.

ובספר "שבלי הלקט" (ס"י מח) כתב: "מי שרוצה להתפלל מנחה עד צאת-הכוכבים, כרבנן, הרשות בידו".

ובשו"ת מהרי"ק (ס"י קעג) כתב: "פשוט שלדעת חכמים שחולקים על ר' יהודה, זמן תפילת המנחה נמשך עד הלילה שהוא בצאת-הכוכבים". וכן משמע מסתימת לשון המחבר והרמ"א בשו"ע או"ח (ס"י רלג סעיף א) שהבאנו לעיל, שכתבו שלדעת חכמים זמן מנחה עד הלילה, ורמ"א טרח לבאר "דהיינו עד צאת-הכוכבים". ומקורו ממה שכתב ב"דרכי משה" שם - "מהרי"ל היה נוהג להתפלל בשעת הדחק (דלכתחילה נהגו כר"י עד פלג המנחה), סמוך לצאת-הכוכבים".

והאריך מאד בעניין זה בשו"ת "שאגת אריה" (ס"י יז) והוכיח שזמן מנחה איננו עד שקיעת החמה הראשונה, אלא עד צאת-הכוכבים. ואמנם דעת הגר"א בביאורו לשו"ע או"ח (ס"י רסא), וכן דעת ה"מעדני יום טוב" ודעת "הלבוש", כדעת תלמידי ר' יונה, וכדעת "שלטי הגיבורים" הנ"ל, שזמן מנחה רק עד שקיעת החמה. וכן נוהגים רובא דאינשי להתפלל לכתחילה מנחה לפני שקיעת החמה.

והוסיף ה"משנה ברורה" (שם בסק"ח), שמה שכתב המחבר "עד הלילה", כוונתו עד בין השמשות שהוא ספק לילה, והיינו עד השקיעה. וכן במה שכתב הרמ"א שם "עד הלילה - דהיינו עד צאת הכוכבים", ביאר ה"משנה ברורה" (סק"ד, ומקורו ב"פרי מגדים" שם סק"ז): "לאו דוקא, דערך $\frac{1}{4}$ שעה קודם צאת-הכוכבים - בין השמשות הוא לכולי עלמא, ואין להתפלל באותו הזמן (מנחה או ערבית) אלא כל סמוך לזה, והיינו $\frac{3}{4}$ מיל קודם צאת-הכוכבים". ולפי דבריו, גם דעת המחבר והרמ"א היא שיש להתפלל מנחה עד השקיעה, דהיא תחילת בין השמשות.

אלא שמכל מקום יש מחלוקת בין הפוסקים, עד איזו "שקיעה" יש להתפלל מנחה. ומבאר ה"משנה ברורה", שדעת המחבר והרמ"א כאן כדעתם בס"י רסא, שפסקו ש"שקיעה" לענין כל המצוות התלויות ביום היא השקיעה המאוחרת, וכדעת ר"ת, ואז מתחיל בין השמשות ונמשך $\frac{3}{4}$ מיל עד צאת-הכוכבים. ושקיעה זו מאוחרת לשקיעה הראשונה (שהיא משנכסית השמש מעינינו) ב-3.25 מיל והוא כמעט שעה שלימה. ולכן מה שכתבו כאן "עד הלילה", וביאר ב"משנה ברורה" עד בין השמשות, היינו עד השקיעה המאוחרת, וכשיטתם. אך שיטת הגאונים, וכן פסק הגר"א בס"י רסא, ועוד הרבה אחרונים, שהשקיעה הראשונה היא סוף היום (בין לענין כניסת שבת בין לענין הפסק

טהרה לנידה ובין לשאר דינים שזמנם ביום ולא בלילה), וממילא אין להתפלל מנחה אחר שקיעה ראשונה. ולכן פסק ה"משנה ברורה" (ס"ק יד) שלכתחילה יש להתפלל מנחה עד תחילת השקיעה, ובזה יוצא ידי חובה לכולי עלמא, ובדיעבד, אם שכח או נאנס, יתפלל מנחה עד סוף שקיעה (!!) שהיא כשעה לאחר מכן, ובלבד שלא יראו כוכבים, ויסמוך בזה בדיעבד על דעת הסוברים שזמן מנחה עד השקיעה המאוחרת. אלא שלדין, בארץ-ישראל אין משך הזמן בין "תחילת שקיעה" ל"סוף שקיעה" (שהיא החשכת האופק) נראה בטבע, אלא אדרבא הרקיע מחשיך (והכוכבים יוצאים) עוד קודם לכך בהרבה, ולכן נפסק שיתפלל בדיעבד רק עד $\frac{3}{4}$ מיל אחר השקיעה הראשונה, שהוא משך בין השמשות לפי דעת הגאונים, ואז אין לו להתפלל עוד מנחה, ובמיוחד משום שהמנהג במקומותינו הוא להתפלל ערבית מיד בצאת-הכוכבים

הזה (שהוא $\frac{3}{4}$ מיל אחר השקיעה הראשונה).

ואנו נוסף שכיוון שדעת חלק מן הראשונים, כפי שהבאנו לעיל, היא שלכתחילה זמן מנחה עד צאת-הכוכבים, יש לצרפם כסניף לקולא, ולהתיר תפילת מנחה בדיעבד עד $\frac{3}{4}$ מיל אחר השקיעה.

וכסניף נוסף לקולא יש לצרף את דעת ר' יוסי שבין השמשות הוא כהרף עין, וזמנו סמוך לצאת-הכוכבים, היינו שלשיטתו משך בין השמשות, שלפי שאר התנאים מתחיל עם השקיעה, הוא עדיין יום, ואם כן לשיטתו זמן מנחה הוא. וכן כתב ה"משנה ברורה" ב"שער הציון" (שם סק"א) שכדאי הוא ר' יוסי לסמוך עליו לקולא, בדיעבד. וכך פסק הגר"ע יוסף בשו"ת "יחווה דעת" (כרך ה ס"י כב) שיתפלל מנחה בדיעבד עד $\frac{3}{4}$ מיל אחר השקיעה (והוסיף לחדש שאף יעדיף לכתחילה להתפלל אחר השקיעה בציבור כשמתאחרין, מלהתפלל ביחידות לפני השקיעה, אלא שבזה הוא חלוק על ה"משנה ברורה" הסובר שוודאי לכתחילה יעדיף להתפלל מנחה ביחידות לפני שקיעה - שהוא נכון לכל השיטות, ולא יתאחר עם הציבור).

² עיין לעיל בהערה (1) שהקולא בדיעבד להתפלל מנחה היא עד $\frac{3}{4}$ מיל אחר השקיעה, ושיעור זה נתון במחלוקת השיטות, מהו זמן הליכת מיל (18 דקות, 22 דקות או 24 דקות), ועל כן לחומרא לא נקל יותר מן השיעור הקצר שהוא כ- $\frac{3}{4}$ מיל. ואכן יש לדעת דמייירי בדקות זמניות, ואם כן בחורף, כשהיום קצר, שיעור זה קטן ב-16% בערך, ועל כן יש להקפיד שלא להתפלל מנחה, אף בדיעבד, אחרי 10 דקות שאחרי השקיעה. וכן כתב ב"כף החיים" (ס"י רלג סק"ה) שמנהג ירושלים וחברון, שלא להתפלל מנחה אחר שעברו עשרה רגעים מן השקיעה.

³ עיין ב"ביאור הלכה" (סי' רלג ד"ה דהיינו עד צה"כ) שהביא עצה טובה זו בשם ספר "סדר זמנים". ויש להעיר שעצה זו אינה מועילה לתפילת מנחה בערב שבת, ולמנחה של שבת, מכיוון שתפילת ערבית שלאחריה היא בנוסח שונה (ערבית של שבת, או של מוצ"ש), ואי-אפשר להתנות שלצד אחד תעלה התפילה לשם מנחה, ומאידך - לשם ערבית (והוא הדין למנחה בערב יו"ט, ביו"ט, בערב ראש-חודש, בראש-חודש, בערב חנוכה, בערב פורים ובפורים).

⁴ דעת הגר"א נבנצל (ואמר שכמדומה הוא ששמע כן להלכתא מהגרש"ז אויערבאך), שכיון שעיקר הקולא בדיעבד של ה"משנה ברורה" להתפלל מנחה אחר השקיעה הוא משום דעת המחבר והרמ"א, שפסקו כר"ת, ש"שקיעה" היא השקיעה המאוחרת, ואמנם דבר זה נראה בטבע באירופה, שאחר שנכסית השמש מעיינו, עוד מאיר המערב זמן ממושך, עד שמגיע שיעור הסתלקות האור מרוב הרקיע, והיא השקיעה המאוחרת. אך בא"י דבר זה אינו נראה בטבע כלל, והאופק מחדש זמן קצר אחר שקיעת החמה ("הראשונה"), ופוק חזי מה עמא דבר, דכולי עלמא נוהגין בא"י כשיטת הגאונים והגר"א לענין הפסק טהרה וכניסת שבת עד השקיעה הראשונה, ורובא דעלמא לא מחכים בצאת השבת לצאת-הכוכבים דר"ת, אלא עושים מלאכות דאורייתא הרבה קודם לכן. הנה כי כן אין לסמוך על זה בדיעבד, דהוי כסתרי אהדדי. ולכן פסק שאם עבר זמן השקיעה, הפסיד מנחה ויתפלל ערבית שתיים, אחת לחובה ואחת לתשלומין. והוסיף שיהיה זה ממש סתרי אהדדי, אם יתפלל מנחה אחר שקיעה, ומיד בצאת-הכוכבים ה"מוקדם" (דלפי הגאונים הוא ¼ מיל אחר השקיעה - כנהוג במקומותינו) יתפלל ערבית עם הציבור, ונמצא שלפי דעת הגאונים לא התפלל מנחה בזמנה, ולפי דעת ר"ת לא התפלל ערבית בזמנה!

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לעיני שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לעיני רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לעיני גב' לוריי הופמן ז"ל</p>	<p>לעיני חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לעיני סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
---	---	--	--	---

לעיני הנופלים במערכה על הגנת המולדת הייך

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורר מקיפים במקורות. בין הנושאים המדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה